

*Találkozol, tudd, honnan fű a szél,
S csak lelkesedj az akácillatért.
Es követeld, hogy lenghessen a hinta
A völgy élén, daloljon a Dolinka,
Harcoldj, hogy sétálhass e vén ligetben
Szabadon, nem „erőltetett menetben”!*

DR. SZALKAY ZOLTÁN:

Nógrádmegye történetének haladó hagyományai

Anonymus szerint megyénk területét nagyobb harc nélkül foglalták el őseink és a megyének nevet adó Nógrád-várat is ellenállás nélkül adták át a szlávok. A pilinyi és a nógrádkövesdi leletek bizonyítják a honfoglaló magyarság jelenlétét, de erre mutatnak a honfoglaló hét törzs nevét viselő helységnevek is: *Salgótarján, Balassagyarmat, Erdőkürt, Karancseszi, Ipolykér, Nógrádmegyer.*

Honfoglaló őseink állattenyésztők voltak, de a szlávoktól megtanulták a földművelést és békésen éltek együtt, amint azt az egyházasgergei 1000 körüli időből származó leletből megfigyelhetjük.

István király államalapításával a magyarság az ősközösségi társadalomból a feudális fejlődés útjára lépett anélkül, hogy meghonosodott volna itt a rabszolgatársadalom. Ez az ún. praefeudális kor, melyben — így megyénkben is — a falusi parasztság földközösségben élt. Erről a földközösségről állapította meg Marx, hogy ebben az időben „a népi szabadság egyetlen tűzhelye”. István állama a királyi uradalmakra, vármegyére épült, melyeknek középpontja egy-egy vár. Ilyen volt a szlávok által alapított Novi-Grád is, amelyről — mint említettem — megyénk a nevét kapta. Első okleveles adatunk ugyan csak 1108-ból való, de Nógrád ennek ellenére az István által létrehozott királyi vármegyék közé tartozott.

Ez a királyi várszervezet már a XII. század végén bomlásnak indul. A királyi birtokokat egyes királyok eladományozták a főuraknak, hogy trónviszályok alkalmával őket támogassák. A birtokadományozások nemcsak a királyi hatalom süllyedését jelentették, hanem a nép talmukba került területek lakosságát. Nógrádból az esztergomi érsek és a váci püspök kapott nagyobb birtokokat, majd más főurak is. Különösen pazarul osztogatta a birtokokat II. Endre, — IV. Béla jól látta, hogy milyen veszély rejlik ebben és vissza akarta venni a királyi birtokokat, de a tatárjárás következményei megakadályozták ebben.

Bebizonyosodott, hogy hasonló támadás esetén csak várakkal lehet megfelelően védekezni, ezért birtokokat adományozott, hogy annak fejében várakat építsenek. Ezzel elősegítette a „kiskirályok” hatalmának erősödését. A megyénk területén ma már romokban heverő várak is ekkor épültek, de nem honvédelmi célból, hanem a főurak hatalmának a biztosítására. Ekkor épültek Csák Máté későbbi rablófészket, Hollókő, Somoskő és Baglyas vára.

A XIII. sz. második felére a régi királyi vármegye teljesen elvesztette jelentőségét és létrejött helyette a nemesi vármegye, mint a kisbirtokos nemesség közigazgatási intézménye. Egyes szomszédos megyék szorosán összeműködtek, így pl. Nógrád a XIV. században rendszerint Hont megyével együtt tartotta a közgyűléseit.

A főúri hatalom növekedése mindinkább kiszolgáltatta a dolgozó népet egyes hatalmaskodó birtokosoknak, akik rabolták, pusztították a király és egymás birtokait s eközben a szegény nép szenvedte a legtöbb kárt. Megyénkben különösen Csák Máté és a Balassák ősei önkényeskedtek és tartották szolgaságban a népet. Kiszolgáltatóságát Nagy Lajos intézkedései törvényesítették. Ettől kezdve évszázadokon át küzd a jobbság a jogaiért s ennek a küzdelemnek megyénkben is megvannak az emlékei.

A kézműipari termelés fejlődése következtében ebben az időben kezd kialakulni nálunk a városi polgárság. Ennek jelentőségét

felismerték a királyok és a polgárság támogatására különböző kiváltásokat adtak a városoknak. Megyénkben 1337-ben Szécsény, 1407-ben Pásztó kapott ugyanolyan jogokat, amelyenket Buda élvezett. Előbbit fállal is körülkerítették.

A jobbágyságválak természetesen nem részülhettek semmiféle védelemben és ki voltak szolgáltatva a földesurak garázdálkodásának. Nemcsak a falvakat támadták meg, hanem közönséges kifosztásuk sem volt ritkaság. Így pl. a lévai Cseh László a hatvani vásárról hazatérő jobbágyságot fosztotta ki.

Mivel a feudális rend legfőbb támasza az egyház volt, a parasztság örömmel fogadott minden olyan megmozdulást, amely az egyház és rajta keresztül a feudalizmus ellen irányul. Ilyen egyházzellenes, egyben antifeudális mozgalom volt a huszitizmus, melynek megyénkben is sok híve volt a parasztság körében. 1440 körül befészkeltek magukat a husziták Nógrádba is, megszállták Szécsény, Hollókő és Zagyváfó várát s Losonc és Karancsság is az őrhelyeik közé tartozott. Giskra seregei — főurakhoz hasonlóan — rabolták a lakosságot, egyes falvakat (pl. Kálló, Guta, Nógrád) felperzselték, de a parasztság ennek ellenére is híve maradt a huszitizmusnak. Hunyadi János 1451-ben hadat vezetett Giskra ellen, de nem sikerült legyőznie. Ez csak Mátyásnak sikerült.

Mátyás halála után, a királyi hatalom gyengesége folytán, fokozottabban zsákmányolták ki a földesurak a jobbágyságot. Az egyre növekvő állami adó mellett az elviselhetetlen földesúri terhek a jobbágyszolgaságokat teljesen tönkretették. Ebben az időben, II. Ulászló uralkodása alatt, kapott birtokot a megyében Szapolyai János és Verbőczy István, akik az 1514-es parasztháború leverésében és a megtorlásban jelentős szerepet játszottak.

Dózsa ceglédi beszédének visszhangja megyénkbe is eljutott és itt is felkelt a jobbágyság földesurai ellen. A vármegye nemessége Pásztónál szétverte a hiányosan felfegyverzett és szervezetlen parasztságot. A győzelem után Hont, Pest és Heves megye nemességével együtt Szentlőrinc-pusztán gyűlést tartottak a nógrádi nemesek és követelték a megtorlást. Felhívást intéztek a többi megyéhez is ebben az ügyben. A megtorlás nem is maradt el, Allítólag Alsópetényben írta meg Werbőczy törvénytervezetét, melynek elfogadásával az országgyűlés örökös szolgaságra kárhóztatta a jobbágyságot.

„Nem volt nehéz előre látni, hogy mi lesz a sorsa az olyan nemzetnek, melynek nagy többsége rab. 1514-ből kikerülhetlenül következett 1528” — írja Andics Erzsébet. A parasztságot ellen egységesen tudtak fellépni a megye nemesei, de amikor az ország sorsáról volt szó, mindössze két birtokos szállott hadba. El is esett mindketto Mohácsnál.

A mohácsi ütközet után a megye birtokosai Szapolyait pártolták, 1527-ben azonban már Ferdinándnak is voltak hívei és a két király emberei közötti harcoknak a súlyát ismét csak a parasztság érezte meg legjobban.

Buda eleste után Nógrád is esataterre vált, mert a török hamarosan megkezdte támadásait. 1543-ban foglalják el Nagyoroszit, 1544-ben Nógrádot, 1546-ban Szandát, majd 1552-ben Drégely várát. Utóbbinál Szondy György hősi küzdelme megyénk történetének legfényesebb lapjai közé tartozik. Sorra esnek el a többi várak, 1576-ban az utolsó is.

Mivel a török nem terjeszkedett tovább, Nógrád megye határterület maradt s a török, magyar és német csapatok állandóan dúlták. A katonák zsold nélkül, gyakran csak a nép fosztogatásából tudtak megélni. A török a lakosság jelentős részét rabszjóra fűzve hajtotta a birodalom rabszolgavásárait, az itt maradt jobbágyoktól pedig igyekezett minél több adót kicipréselni. Ugyanakkor természetesen a magyar földesurak behajtották követeléseiket s így a jobbágyság gyakran kétfelé adózott. Súlyos terhet jelentett a harcok közben megrongálódott várak állandó javítása, mert erre a munkára mind a magyar, mind a török a jobbágyságot hajtotta.

Ebben az időben terjedt el a protestantizmus. A nép — mint egyházellenes tanítást — szívesen fogadta, de a földesurak sem idegenkedtek tőle, a papok birtokainak elfoglalása miatt. 1590 körül a megye csaknem teljes egészében protestáns.

A XVI. sz. végén újra fellángol a harc a törökkel, mely bizonyos mértékig meggyengült. A felszabadító harcok folyamán a megye legtöbb várát sikerült visszafoglalni. E harcokban tűnik ki Balassi Bálint, akinek 400 éves születési évfordulóját most ünnepeljük s akinek jelentős szerepe volt abban, hogy a megye nagyobb része felszabadult. Ennek ellenére sok község kénytelen volt továbbra is adózni a be-betörő törököknek.

Az 1600-as évek elején tovább romlott a nép helyzete. A katolikus főpapság igyekezett hatalmát és vagyonát visszaszerezni. A protestánsok visszatérésére minden eszközt felhasználta a Habsburg uralkodó támogatásával. Ilyen körülmények között a nép örömmel vette vette Bocskai István felkelését, mely az első magyaránú függetlenségi harc volt. Több nógrádi vár került Bocskai kezére, de a bécsi béke Rudolfnak juttatta a megyét.

Bethlen Gábor és Rákóczi György felszabadító harca szintén lelkes visszhangra találtak a megyében, a megye nagyobb része csatlakozott hozzájuk, de a harmincéves háború váltakozó küzdelmei során a nógrádi várak többször kerültek a király birtokába, sőt a török is újra fenyegette azokat, de a magyarok igyekeztek olykor visszavágni nekik.

Egyik ilyen vállalkozás emlékét hirdeti a balassagyarmati ligetben lévő emlékoszlop. 1648-ban megtudták a gyarmatiak, hogy egy török főtiszt Esztergomba akarja vinni a menyasszonyát. Útközben elrabolták és gazdag zsákmánnyal tértek vissza Gyarmatra. A törökök ekkor 4000 emberrel támadtak a városra, de a lakosság elűzte őket. Hősiesen harcoltak a nők is, akik az egri nőkhöz hasonlóan kövekkel, forró olajjal és vízzel háritottak el a törökök támadását.

1663-ban a török újabb támadó hadjáratot indított az ország ellen s ekkor ismét végig pusztították a megyét. A szegényletes vasvári békét követő Wesselényi-féle összeesküvés után a Balassagyarmatra beszállásolt német lakosság ellen harcot indított a város lakossága. Ez mutatja a németek elleni nagyfokú elkeseredést. Érthető örömmel fogadták tehát a megyében Thökölyi felkelését, amely új korszakot jelentett: megszabadult a nép a vallási üldözéstől, a szertelen katonai terhektől és a kegyetlen német zsoldosoktól. Nem sokáig tartott azonban ez a helyzet. 1683-ban ismét visszatértek a németek a megye egy részébe, majd Buda visszafoglalása után (1686) az egész megye felszabadult a török uralom alól.

Szomorú képet nyújtott a megye a török kivonulása után. A várak romokban heverték, a községek elhagyatottak voltak. 1688-ban Gyarmat helyét is alig lehetett megtalálni. A lakosság a 140 éves török uralom alatt harmadjára csökkent. Akik itt maradtak, alig tengeték az életüket. A végvári katonák elbocsátásával sok munkanélküli is élt itt s nagyobb részük szegénylegényként bujdosott a Cserhát rengetegeiben. A beszállásolt németek garázdálkodása miatt napirenden voltak az összetűzések a jobbágyok és a katonák között.

A török hódoltság mind a termelőerők, mind a társadalom fejlődését megállította, sőt visszavetette. Míg Nyugaton a kapitalizmus fejlődésnek indulhatott, nálunk a városi polgárság jelentéktelenebb lett, mint évszázadokkal előbb. Szécsény és Pásztó elvesztette városi kiváltságait.

Békés újjáépítésre lett volna szükség, de a Habsburg-kormányzat az ország kifosztására és tönkretételére törekedett. Az elégedetlenség egyre nőtt az országban és az elkeredettség a parasztász antifeudális és nemzeti harcában tört ki, majd Rákóczi szabadságharcában tetőzött be. A megye nemességének nagyobb része azonnal csatlakozott Rákóczihoz, de később már eltűnt a lelkesedés. A nép ellenben látta,

hogy Rákóczi célkitűzése az ő érdekeit is szolgálja és ezért lelkesen állt zászlaja alá. Már 1703-ban járasonként 50—50 népfölkelőt állítottak ki egy-egy parasztkapitány vezetésével.

1705-ben Rákóczi hadba szólította a megyei nemzeti felkelést, de a megye vezetői inkább zsoldosokat ajánlottak fel, mert akkorra a korábban hadbavonultak, már tömegesen szöktek haza.

Rákóczi több ízben is mefordult a szabadságharc alatt megyénkben. 1705 szeptemberében Szécsényben tartotta azt a nevezetes országgyűlést, amelyen Magyarország vezérlo fejedelmévé választották. Kancellárja, a nógrádi Ráday Pál olvasta fel az esküt, melyben a rendek hűségét fogadtak a fejedelmnek, 1710 januárjában a romhányi útközvetben balszerencsés vereséget szenvedett Rákóczi s ezzel a vereséggel véget ért Nógrádban a kurucvilág.

A szatmári béke után következő megtorlás megyénkben hosszú időre elnémította mind a nemzeti, mind az antifeudális megmozdulásokat. A parasztságnak az ország különböző részeiben indult felkeléssel itt nem találtak követésre. A Habsburg gyarmatosítás gazdasági politikája következtében nem tudott az ország megindulni az ipari és vele együttjáró társadalmi fejlődés útján. Megyénkben egyedül az 1767-ben felállított gácsi postógyár jelentett fejlődést.

Csak II. József egyes intézkedései ébresztették harcosabb öntudatra a megye nemességét, de az ellenállás csak részben minősíthető haladó jellegűnek, mert a nemesi kiváltságok védelmezése már reakciós volt. 1789-ben a megyegyűlés megtagadta a hadi segítségét a török háborúhoz, a következő évben pedig megtiltotta a német nyelv használatát.

II. József halála után a haladó nemesi mozgalom nem fejlődött tovább, mert a parasztmozgalmak és a francia forradalom eseményei érdekeik összehangoztatására készítették az uralkodót és a nemességet. Ilyen körülmények között Martinovicsék köztársasági mozgalma nem vezethetett eredményre. Megyénkben a romhányi Géczy-családnál nevelésközdő Óz Pál vett aktív részt a mozgalomban. 1795-ben Martinovicsal együtt végezték ki. A nemesség nagyobb része ekkor még konzervatív volt és csak I. Ferenc abszolutizmusa, valamint a feudalizmus nyilvánvaló válsága mozgatta meg némileg. Az 1820-as évektől kezdve a megyei közvilés több ízben megtagadta a királvi leiratok végrehajtását, majd tiltakozott az emiatt kiküldött királvi biztos működése ellen.

1823-ban a megye alispánja nem tanácsolta a királvi biztosnak, hogy megjelenik a közvilésben a felzárott tömeg miatt. A megyének a többi megyéhez intézett ítirata ellenállásra hívta fel a rendeket. A megye monográfiája szerint ellenállásának nagy szerepe volt az 1825-i országgyűlés összehívásában. A reformkori országgyűlésben a megyei követek leföbbször ellenzéki álláspontot foglaltak el. Különösen jelentős szerepet játszott Kuhnyi Ferenc követ, aki az 1832—36-i országgyűlésen pl. az adóvitában, határozottan rámutatott a nép nagy nyomorára. Mellette Pulszky Ferenc érdemel említést, aki az első magyar minisztérium pénzügyi államtitkára, majd Kossuth londoni követe lett.

Az 1848-i törvények végrehajtása során néhány helyen földosztómozgalom jelentkezett a parasztság között, így pl. a dengerlei Podmaniczky-birtokon, de könnyen leszerelték a mozgalmat elszigeteltsége és szervezetlensége miatt.

A szabadságharc küzdelmeiből a megye lakossága kivette a részét. 1848 szeptemberében 1100 nemzetőrt adott a megye, akik a nákozdi útközvetben részt vettek, majd a következő hónapban újabb 3000 honvéd indult harcra. 1849 elején Windischgrätz győzelmei nyomán átmenetileg újra önkényuralom alá került a megye. Ez alatt egyesek behódoltak. Még a megye egyik követe, Friderczky Lajos is felajánlotta szolgálatait a királvi biztosnak. A tavaszi hadjárat nyomán a közvilés elítélte azokat, akik behódoltak, de később ezek mégis szerepet játszottak a közvilésben, így az említett Friderczky a kiesés után alispán lett. A betörő orosz sereg megpecsételte a szabadságharc sor-

sát. Visszavonuló seregeink kemény harcot vívtak Rétságon és Vadkerten.

Az önkényuralom korszakában és a kiegyezés után hosszú ideig tespedés jellemezte a megye életét. A megtorlás sok embert érintett. A nép előtt leggyűlöletesebb intézmény a zsandárság lett, bár itt alig boldogult a lakosság által támogatott bujdosókkal szemben. Az elnyomás következtében egészen a darabont-korszakig nem találkozunk komolyabb ellenzéki megmozdulással. 1905 júliusában a közgyűlés megtagadta az újoncok megajánlását s alkotmányvédő bizottságot küldött ki. A kormány erre Berchtold grófort nevezte ki főispánná, aki katonaság és csendőrség fedezete mellett két ízben is megkísérelte a beiktatást, de a közgyűlésen egyetlen bizottsági tag sem jelent meg. Míg a megyeházán tartózkodott, a tömeg utcai tüntetést rendezett ellene és gyászbölgöt tűzött a megyeházára.

Bár azt állapították meg, hogy Nógrád a múlt század második felében az ország más részeinél elmaradottabb volt és tespedés jellemezte, mégis ekkor indul meg az a kapitalista fejlődés, amely megteremti itt is a munkásosztályt és ezzel a későbbi fejlődés bázisát. 1840 körül nyitják meg Salgótarján vidékén az első bányákat, 1869-ben kezdik meg az Acélgyár, a század végén a többi gyárak építését. 1870-től 1910-ig körülbelül tízezerrel növekszik Salgótarján lakosságának a száma s a lakosság zömét a proletariátus alkotja. Ez a egyre fejlődő proletártömeg a XX. század elejének bérmozgalmaiba és sztrájkjaiba mindenkor bekapcsolódott, de igazi erejét a Tanácsköztársaság idején mutatta meg.

Már előbb, az első világháború alatt is gyakran hallatta szavát a munkásság: a megye bányáiban és gyáraiban főleg az Acélgyárban, egyre gyakoribbá váltak a bérmozgalmak, a háborúellenes megmozdulások. A csendőrök valósággal haitóvadászokat tartottak a nagy nélkülözések között élő munkásság vezetői ellen, de a mozgalmat nem sikerült elnémítani, sőt a KMP megalakulása után erősödött.

A Károlyi-kormány, a szociáldemokraták áruháza révén, szeretne volna a kommunistákat elnémítani. Payer Károlyt küldte Salgótarjánba, hogy szerelje le a mozgalmat. Segítségével 100 bányász és gyári munkást tartóztattak le és ölték meg nagy kínzások közben. Ezzel azonban nem sikerült megfélemlíteni a munkásságot. Kiváltott a szemük: látták, hogy a szociáldemokraták a tőkésokhoz hasonló ellenségek és hogy ellenük is elszánt harcot kell folytatni.

A Tanácsköztársaságot nagy lelkesedéssel fogadták a megye dolgozói. — Munkás- és paraszttanácsosok alakultak, amelyek rendezték a dolgozók héret és szociális körülményeit. Fénvesen megállták helyüket az intervenciós hadak elleni harcban is.

1919 május elején a salgótarjáni frontszakasz volt a legnagyobb veszélyben. Az áruházi katonai parancsnok és a szociáldemokrata vezetők fel akarták adni a várost. Ekkor érkezett Salgótarjánba Rákosi elvtárs és megszervezte a város védelmét. Felhívására több ezer munkás fogott fegyvert és sikerült is az intervenciós csapatokat megállítani. Ezt látva, az ellenség aknamunkába kezdett, igyekezett a harcslók sorait meghontani. Emiatt már-már válságosra fordult a helyzet amikor Rákosi elvtárs meglent a fronton és a munkásokkal együtt harcolva, sikerült az ütközet sorsát megfordítani. Amikor itt visszavontották az ellenséget, akkor a kiserenvei frontszakaszra mentek és ott is megfutamtották az intervenciósokat.

Amíg Salgótarjánban ilyen hősi harcok folytak, addig Bolcsa- gvarmaton katonatisztek ellenforradalmi összeesküvést készítettek elő. Ezt az összeesküvést katonák és vasutasok csatlósával és politikai biztosok iránvításával sikerült leszerelni. Néhány megsebzött vezető, cseh intervenciós csapatokkal támadt a városa, de a dolgozók első sorban a vasutasok, messze az Inolven verték vissza őket.

A Horthy-korszak urai kiméletlen terrorral akarták elnémítani a kommunistákat. Bár többen életüket vesztették a kínzások következtében, vagy a csendőrök golyóitól, mégis tüntettek és sztrájkoltak,

ha a párt harcba szólította őket. Hiába küldte most már a kormány az áruló Peyer Károlyt Salgótarjába, nem lehetett a bányászokat megtevesztetni. Az illegálisan működő párt nem engedte a bányászok részvételét az 1939-ben nyilasok által szervezett sztrájkban, mert tudta, hogy ennek célja a kommunista funkcionáriusok leleplezése.

E harcokban megedződtek a kommunisták és annál jobban terjedt az eszme, minél nagyobb volt a terror. Erejüket megmutatták már a felszabadulást megelőző hetekben is, amikor nem engedték a gyárak leszerelését, szabotálták a termelést. Különösen kitűntek az ellenállásban Karancslejtős bányászai, akik a bánya mélyén várták a felszabadulást, hogy ezután a megve összes dolgozóival együtt harcokban megedződött erejüket az új világ építésének szolgálatába állították.

BOBÁL GYULA:

A béke első karácsonya

Az őszi fényben úszó erdő közénén kis tisztás fészkel. Hátán öreg tölgy terebélyesedett amelynek ágai földig hajolva takarták a kíváncsi szemek elől a tövénél menedéket talált két fiatait: egy karsú, dús-fekete hajú lányt és egy izmos, szélesvállú szőke fiút.

Elnyújtózva feküdtek. A lány hanyatt, s nagy szemével a tölgy koronáin kutatott. A fiú oldalt, kezében egy elsáruult fűszál, ezzel csiklandozta a lány arcát, amitől az fojtottan mint letakart üvegcsengő fel-felkacagott. Ilyenkor szépen ívelő szájából kivillant gyöngyföcsora. Egyszer csak hirtelen, mozdulattal elkapta a fiú kezét és ekkor tekintetük egymásba fonódott. Mély szerelemmel hosszan nézték egymást.

A fiú közeledett a lányhoz, lassan ráhajolt és ajkuk forró csókban forrt össze.

— Szeretlek... Nagyon szeretlek — suttogetta a fiú és a feltörő vágytól hullámzott széles melle.

A lány először jobbkezevel simogatta a fiú szőke fejét, majd lassan a balkeze is átfogta a tarkóját, remegő ujjakkal beletúrt a szőke fűrtökbe és magához szorította.

A boldogság mámore még meg sem pihent náluk amikor a városból mint kétségbeesett sikongás szűrődött hozzájuk vésztióslóan a szirénák hangja. A közelgő alkony már nem békés lepelként terült rájuk, a levegő monoton zúgással telt meg.

Felriadtak...

— Már megint kezdődik — szűrte a fiú hirtelen haraptól fűtve fogai közt a szót. De hirtelen haragja tehetetlen sóhajaiba fulladt.

— Meddig tart még...? — Meddig kell még riadozni?

A lány megborzongott.

— Félek, Feri — mondta elhalóan. — Mi lesz velünk?

— Már azt sem tudjuk, holnap mit érünk. Tervezn sem merek, hiszen annyit csalódtam. 41-ben katonának vittek, 43-ig csak vártam, vártam. A boldogságtól csupán egy-egy csepp jutott. 44 tavaszán anádat vitték katonának. Júliusban halála állt közénk. Már megint múltban van az esztendő, s most a front közeleg.

— Ez a háború már életünk végéig kísértetni fog? — tekintett a fiúra kérdően. — Szegény anyám is csak gyöttrődik apám után. A bánvaszakadás óta nincs nyugta. Legalább a holttestét ki tudták volna hozni. Eltemette őt örökre a bánya. Már csak az én boldogságom vígasztalná anyámat is. De látja, mily nehezen találunk rá. Ettől még csak nő fájdalom. Nem szól, de én tudom... — merengett a lány, majd mélyen felsóhajtott. — Már csak attól remegek, hogy megint elragadnak tőlem.

A fiú szótlán maradt. Komor tekintettel meredt maga elé. A lány szavai felélesztették benne a gondolatot. Alig mult 24 éves most télt le tényleges katonai szolgálata. A szénfal mellett dolgozik. Azért nem hívták ismét be. De most megint szedik a fiatalokat. Ő csak úgy maradt itthon, hogy Csapó János vájár, aki mellett dolgozik, kiállt érte. Még most is ott cseng fülében, ahogy szembeszállt érte a bánva katonái parancsnokával: »Ha azt akarják, hogy termeljek, ezt a fiút hagyják